

ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

Μαρίνα Οικονόμου*

Ψυχική ασθένεια και κοινωνικό στίγμα: Διαχρονικές και σύγχρονες προκλήσεις**

Δυσπιστία και ταπείνωση: Δυο λέξεις που χαρακτηριστικά αποτυπώνουν το βίωμα του στιγματισμού, βασικές συνιστώσες στην κατανόησή του. Αν και διαχρονικό φαινόμενο, με ποικίλες εκφάνσεις στην ιστορική πορεία της ανθρωπότητας, το κοινωνικό στίγμα συνεχίζει σήμερα να σημαδεύει τον άνθρωπο που πάσχει από ψυχική νόσο, με τέτοιες επιπτώσεις ώστε να αποτελεί μια σύγχρονη πρόκληση. Μια πρόκληση τόσο από την προοπτική της θεραπευτικής αντιμετώπισης και αποκατάστασης, όσο και από την προοπτική μιας κοινωνίας που σέβεται και προφυλάσσει τα δικαιώματα των μελών της, ειδικά αυτών που η ίδια η θέση τους τα καθιστά ευάλωτα στην εκμετάλλευση και τον αποκλεισμό.

Ο κοινωνικός στιγματισμός, ως φαινόμενο, έχει ρίζες που εισδύουν στο βάθος του χρόνου. Ο όρος 'stigma' που έχει επικρατήσει στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία αλλά και διεθνώς, με ελάχιστες παραλλαγές, προέρχεται από την ελληνική γλώσσα, όπου 'stigma' σημαίνει ένα σημάδι ανεξίτηλο σε κάποιον που η κοινωνία επιθυμεί να ξεχωρίζει, υποδηλώνοντας αρνητικές και απαξιωτικές ιδιότητες σ' αυτόν. Η ετυμολογία και το νόημα της λέξης 'stigma' προδίδει τη σημασιολογική φόρτιση που έχει συσσωρεύσει ανά τους αιώνες: Στην αρχαία Ελλάδα σημαδεύαν τους δούλους για να καταστήσουν σαφή την υποδεέστερη θέση τους στην κοινωνική διαστρωμάτωση. Στο Μεσαίωνα στιγματίζαν με πυρακτωμένο σίδερο τους εγκληματίες, τους «παρεκκλίνοντες» γενικότερα, ως σημάδι διαπόμευσης, ώστε να καταστεί ευδιάκριτη η «μιαρή» συμπεριφορά τους.

Με το πέρασμα των αιώνων η σημασία του στίγματος διαφοροποιήθηκε και κατέληξε να είναι συνώνυμη με δυσμενείς διακρίσεις σε ανθρώπους «διαφορετικούς». Ανάμεσα στις αιτίες αυτής της «διαφορετικότητας», εκτός από ειδικές συμπεριφορές και καταστάσεις που μπορεί να χαρακτηρίζουν το άτομο, συγκαταλέγονται και συγκεκριμένες νοσολογικές οντότητες οι οποίες φέρουν ιδιαίτερα αρνητική φόρτιση στις συλλογικές αναπαραστάσεις. Στιγματίζονταν λοιπόν ασθένειες με «ορατά σημάδια», όπως η λέπρα και η σύφιλη στο παρελθόν, που έδωσαν αργότερα τη θέση τους σε πιο σύγχρονες μαστιγες, όπως ο καρκίνος και το AIDS. Έτσι, τα τελευταία χρόνια, η λέξη «stigma» χρησιμοποιείται για να καταδείξει ότι ορισμένες ασθένειες εγείρουν προκαταλήψεις σε βάρος των ατόμων που πάσχουν από αυτές.

Οι ασθένειες της ψυχής, με τα ορατά σημάδια της διαφορετικότητας στη συμπεριφορά του ασθενή, ανήκαν πάντα στις νοσολογικές οντότητες αυτές που είχαν μια ειδική φόρτιση στις συλλογικές αναπαραστάσεις. Σήμερα, παρά τον εξορθολογισμό των αντιλήψεων, την πρόοδο της επιστημονικής σκέψης και την υποχώρηση προγενέστερων νοητικών σχημάτων πρόσληψης και ερμηνείας του κόσμου, οι ψυχικές διαταραχές συνεχίζουν να αποτελούν για ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού ένα «ομιχλώδες πεδίο», διανθισμένο από προκαταλήψεις και μυθολογικές δοξασίες. Στο σύγχρονο κόσμο, ο χώρος των ψυχικών διαταραχών αποτελεί ένα από τα τελευταία προπύργια όπου επιβιώνει με τόση ένταση - σε πείσμα των καιρών - ο ανορθολο-

* Επιστημονικά Υπεύθυνη του Προγράμματος κατά του Στίγματος της Ψυχικής Ασθένειας, Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής - Ε.Π.Ι.Ψ.Υ

** Από ομιλία στο πανελλήνιο συνέδριο «Η ψυχιατρική μεταρρύθμιση στην Ευρώπη και στην Ελλάδα», Αλεξανδρούπολη, Απρίλιος 2006.

ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

γικός φόβος και η συλλογική παράκρουση απέναντι στο «διαφορετικό», που βιώνεται ως απειλή. Μια απειλή είτε συμβολική, απέναντι στη συλλογική ταυτότητα, είτε περισσότερο πραγματική, με όρους κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

Παρότι όλες οι ψυχικές ασθένειες συνδέονται με ένα βαθμό στιγματισμού, οι σοβαρότερες φέρουν το βαρύτερο στιγματιστικό φορτίο, και ιδιαίτερα η σχιζοφρένεια, η οποία, υπό το βάρος της ετυμολογίας της λέξης, αλλά και λόγω της φύσης των συμπτωμάτων της, καταδεικνύεται ως η εντονότερα στιγματισμένη διαταραχή¹. Στις αναπαραστάσεις του κοινού νου ο όρος 'σχιζοφρένεια' αντιπροσωπεύει το μυστηριώδες, το ανιχνιστικό, το ανεξιχνίαστο, το «άλλο», το ξένο από τη συλλογική ταυτότητα και αποτελεί την πιο έντονα χρωματισμένη παραπομπή στην ψυχική νόσο γενικότερα. Η σχιζοφρένεια εμπνέει φόβο και ενστικτώδεις αποφευκτικές συμπεριφορές στην κοινωνική αλληλεπίδραση, που έρχονται να «δικαιολογηθούν» από αντιλήψεις για τον πάσχοντα σχετικές με το απρόβλεπτο της συμπεριφοράς του, την επικινδυνότητα, την κοινωνική δυσλειτουργικότητα, την ανικανότητα ανταπόκρισης του σε απαιτήσεις της εργασιακής και οικογενειακής ζωής, αντιλήψεις που ανακαλούνται αυτόματα στον κοινό νου με το άκουσμα της λέξης 'σχιζοφρενής'.

Με αυτό τον τρόπο, τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις που συνοδεύουν την ψυχική νόσο προδιαγράφουν την αρνητική αντιμετώπιση του ψυχικά ασθενή και εκφράζονται άμεσα ή έμμεσα, ρητά ή άρητα, επηρεάζοντας τόσο τις αντιλήψεις που διαμορφώνονται απέναντί του, όσο και τις συμπεριφορές και πρακτικές διακρίσεων που υιοθετούνται στο κοινωνικό πεδίο και που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό του. Ο άνθρωπος που φέρει τη «σφραγίδα» την ψυχικής ασθένειας αντιμετωπίζεται με φόβο και δυσπιστία στις διαπροσωπικές και κοινωνικές του σχέσεις. Η τάση για εφαρμογή διακρίσεων, άνισης δηλαδή και μεροληπτικής μεταχείρισης εξαιτίας της ψυχικής νόσου και, ως εκ τούτου, στέρησης δικαιωμάτων που απολαμβάνει κάθε πολίτης, απαντάται σε κείριους τομείς που σχετίζονται με την κοινωνική υπόσταση του ατόμου: στην αγορά εργασίας, στην εύρεση κατοικίας, ακόμα στην αντιμετώπιση που λαμβάνει από τις υπηρεσίες υγείας. Το στίγμα στέκεται εμπόδιο στην όποια

προσπάθεια του ψυχικά πάσχοντα για μια αξιοπρεπή και αυτόνομη διαβίωση στην κοινωνία, υποβαθμίζοντας σημαντικά την ποιότητα ζωής του.

Σε κάθε περίπτωση, οι επιπτώσεις αυτές επηρεάζουν άμεσα τη ζωή των ανθρώπων που νοσούν. Η ψυχολογική πίεση και οι δυσχερείς συνθήκες που διαμορφώνουν την καθημερινότητά τους επιδεινώνουν την ήδη βεβαρημένη ψυχική τους υγεία, με αντίκτυπο στην πορεία και την έκβαση της ίδιας της ασθένειας. Παράλληλα, το βίωμα του στίγματος από τον κοινωνικό τους περίγυρο διαβρώνει την αυτοεικόνα τους, δημιουργώντας αμφιβολίες και ενοχές και οδηγώντας, τελικά, στον αυτοστιγματισμό τους. Όμως, οι συνέπειες του στίγματος δεν περιορίζονται μόνο στον ίδιο τον ασθενή. Επεκτείνονται και στα άτομα του στενού περιβάλλοντός του, στην οικογένειά του, που συμπάσχει μαζί του και αντιμετωπίζει με τη σειρά της ένα μεγάλο βαθμό κοινωνικής απόρριψης. Ο στιγματισμός πλήττει και όλους αυτούς που συνδέονται με τον ασθενή και την ασθένεια: τους επαγγελματίες ψυχικής υγείας, τα ψυχιατρικά ιδρύματα, τους θεσμούς παροχής ψυχιατρικών και ψυχολογικών υπηρεσιών και τις μεθόδους θεραπείας. Πέρα από τις ψυχολογικές και πρακτικές επιπτώσεις, ο στιγματισμός επηρεάζει σημαντικά, στο βαθμό που η κοινή γνώμη επηρεάζει την επίσημη κοινωνική πολιτική, και τη θεσμική αντιμετώπιση των ατόμων με ψυχικές διαταραχές.

Θεωρητικές αναλύσεις και καταγραφές

Ως φαινόμενο, το στίγμα καταγράφηκε θεωρητικά και εμπειρικά για πρώτη φορά από τον Goffman², ο οποίος μιλά για σπύλωση της ταυτότητας του ατόμου που φέρει ένα κοινωνικά ανεπιθύμητο χαρακτηριστικό και απώλεια της κοινωνικής του υπόστασης. Πιο συγκεκριμένα, το στίγμα αναφέρεται στη σχέση του ατόμου με το κοινωνικό του περιβάλλον, το οποίο το διαφοροποιεί από την υπόλοιπη κοινωνία και το οδηγεί στο να χάνει σχεδόν την ανθρωπινή του ιδιότητα, καθώς το «ανεπιθύμητο χαρακτηριστικό» καταλήγει να αποτελεί τον κύριο άξονα ορισμού του ως οντότητα.

Η έρευνα για το στίγμα που συνοδεύει την ψυχική ασθένεια ενισχύθηκε σημαντικά κατά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια από το ενδιαφέρον που προκάλεσε η «θεωρία του χαρακτηρισισμού» ή «θεωρία

ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

της απόδοσης ετικέτας» (Labeling Theory), που διατύπωσε ο Thomas Scheff³. Σύμφωνα με αυτή, η στάση του κοινού απέναντι σε άτομα που είναι διαφορετικά - ή παρεκκλίνουν από τον μέσο όρο - δεν εξαρτάται τόσο από τη συμπεριφορά των τελευταίων, όσο από την «ετικέτα» που τους έχει αποδοθεί από τον κοινωνικό τους περίγυρο. Έτσι, ένα άτομο θα αποστασιοποιηθεί από έναν ψυχικά ασθενή όχι απαραίτητα λόγω προσωπικής του εμπειρίας, αλλά εξαιτίας της προκαθορισμένης αρνητικής εντύπωσης που έχει για αυτόν και η οποία προσδιορίζεται από την αρνητική «ετικέτα» του όρου «ψυχική ασθένεια». Η συμπεριφορά του ίδιου του πάσχοντα, ακόμα και αν δεν ενισχύει την προκαταβολική αυτή εντύπωση, φαίνεται ότι δεν μπορεί να αποτρέψει την κοινωνική του απόρριψη, καθώς η «ετικέτα» φαίνεται να επιδρά πέρα και πάνω από τη συμπεριφορά του. Το γεγονός ότι η κοινωνία αντιδρά βάσει ενός στερεοτύπου, μιας προκαταβολικά διαμορφωμένης και άκριτα γενικεύσιμης αντίληψης απέναντι στο άτομο που φέρει την «ετικέτα» της ψυχικής νόσου, μεγεθύνει την πιθανότητα το άτομο αυτό να ακολουθήσει τη «σταδιοδρομία» ενός χρόνιου ψυχικά ασθενή, από την οποία δύσκολα μπορεί να απαγκιστρωθεί, ακόμα και αν η βαρύτητα των συμπτωμάτων του δεν είναι καταδικαστική.

Το φαινόμενο του στιγματισμού αποτελεί λοιπόν μια σύνθετη έννοια και διαδικασία, που εμπεριέχει την προκατάληψη, τη στερεοτυποποίηση, την κοινωνική παρέκκλιση, την περιθωριοποίηση και την εφαρμογή διακρίσεων, αλλά επεκτείνεται και πέρα από αυτές τις έννοιες, ορίζοντας το σύνολο της ταυτότητας του ατόμου. Ακριβώς επειδή το στίγμα αναφέρεται πρωταρχικά στην ίδια την ταυτότητα του ατόμου και επειδή, παράλληλα, τα χαρακτηριστικά που θεωρούνται ως επιθυμητά για την ταυτότητα και την προσωπικότητα ποικίλουν σε κάθε κοινωνία και πολιτισμό, παρατηρείται αξιοσημείωτη διαφοροποίηση ως προς τα χαρακτηριστικά που αποβαίνουν στιγματιστικά σε κάθε πολιτισμικό πλαίσιο. Ωστόσο, η διαδικασία του στιγματισμού είναι ένα παγκόσμιο και διαχρονικό φαινόμενο, αν και με διαφορετικές μορφές και αποχρώσεις, και παρατηρείται σε όλες τις κοινωνίες και σε όλους τους πολιτισμούς⁴. Οι πολλαπλές εκφάνσεις του όμως δεν εννοούνται μόνο διαπολιτισμικά, αλλά και ως προς το εύρος των συνεπειών του, που γίνο-

νται ιδιαίτερα αισθητές, όχι μόνο σε ατομικό, αλλά και σε διομαδικό και κοινωνικό επίπεδο. Διακλαδίζονται σε ολόκληρο τον κοινωνικό ιστό και επηρεάζουν το σύνολο της κοινωνίας.

Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και στίγμα

Στην εδραίωση του κοινωνικού στίγματος καθοριστικό ρόλο φαίνεται να παίζουν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, ως βασικοί φορείς διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, με κυρίαρχο το ρόλο της τηλεόρασης⁵⁻⁶.

Οι απεικονίσεις της ψυχικής ασθένειας στα ΜΜΕ παρουσιάζουν συστηματικά τις πιο αρνητικές πτυχές της, με ιδιαίτερη έμφαση στην υποτιθέμενη βιαιότητα και επικινδυνότητα των ψυχικά ασθενών. Η θεματολογία της σχιζοφρένειας ειδικά αποτελεί πρόσφορο έδαφος για τις ανάγκες εντυπωσιασμού του κοινού, επειδή εγείρει έντονα συναισθήματα και εξασφαλίζει έτσι την άμεση συναισθηματική εμπλοκή του δέκτη. Κατά συνέπεια, η στερεότυπη εικόνα του «σχιζοφρενούς» που ανηλεώς προβάλλεται, συνήθως παραπλανητική και συχνά τρομολαγνική, δεν κάνει τίποτε άλλο από το να αναπαράγει την προκατάληψη και το φόβο, εδραιώνοντας την απόρριψη και την περιθωριοποίηση των ατόμων που νοσούν.

Τα ΜΜΕ είναι λοιπόν αυτά που κυρίως καλλιεργούν τη στερεοτυπική και μυθοποιημένη αναπαράσταση της ψυχικής ασθένειας, όπως αυτή αποτυπώνεται στη δημόσια εικόνα της «τρέλας», προμηθεύοντας στις προσλήψεις του κοινού νου τα στοιχεία εκείνα που συγκροτούν τα στερεότυπα, τα αναπαράγουν και τα διαιωνίζουν. Επιπλέον τα ΜΜΕ είναι εκείνα που συχνά καλύπτουν το κενό της πληροφόρησης που υπάρχει σχετικά με την ψυχική ασθένεια, λόγω της έλλειψης προσωπικής επαφής και επικοινωνίας με τους πάσχοντες, καθώς η ασθένεια, και κυρίως η ψυχική ασθένεια, θεωρείται όνειδος και επιδιώκεται να κρατηθεί κρυφή.

Στρατηγικές για την καταπολέμηση του στίγματος

Πολλές και ποικίλες είναι οι στρατηγικές που έχουν επινοηθεί προκειμένου να συμβάλουν στην τροποποίηση των στρεβλών πεποιθήσεων για την

ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

διαμόρφωση, ανάπτυξη και υλοποίηση του Ελληνικού Προγράμματος κατά του Στίγματος της Σχιζοφρένειας, με επικεφαλής τον καθηγητή και ακαδημαϊκό Κώστα Στεφανή. Η επιλογή της χώρας μας σε αυτή την προσπάθεια ήταν πολύ σημαντική γιατί δόθηκε η ευκαιρία να έρθει στην επιφάνεια ένα θέμα που μέχρι τώρα καλυπτόταν και στην ελληνική κοινωνία από ένα «πέπλο μυστηρίου» ενδεδυμένου με πολλούς μύθους, δοξασίες και προκαταλήψεις.

Έτσι, τον Ιανουάριο του 2000, με κεντρικό μήνυμα «Ας ανοίξουμε τις πόρτες», ξεκίνησε και στην Ελλάδα το «Πρόγραμμα κατά του Στίγματος της Σχιζοφρένειας», με κύριο στόχο την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης για τη σχιζοφρένεια και την ανάπτυξη δράσεων για την αλλαγή των αρνητικών απόψεων και τη βελτίωση των στάσεων του κοινού. Σήμερα, με στόχο την καταπολέμηση του στίγματος που συνοδεύει όχι μόνο τη σχιζοφρένεια, αλλά τις ψυχικές ασθένειες γενικά, το ΕΠΨΥ υλοποιεί ένα ευρύτερο πρόγραμμα, το «Πρόγραμμα κατά του Στίγματος των Ψυχικών Διαταραχών», ένα επιστημονικό πρόγραμμα που δραστηριοποιείται κυρίως στους τομείς της έρευνας, της εκπαίδευσης και της επικοινωνίας.

Έρευνα: Η ερευνητική δραστηριότητα αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για το σχεδιασμό και την υλοποίηση αποτελεσματικών παρεμβάσεων για την καταπολέμηση του στίγματος, διαμορφωμένων έτσι ώστε να απηχούν στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες του ελληνικού πληθυσμού. Ως εκ τούτου, στον ερευνητικό τομέα δίνεται έμφαση στη διερεύνηση των γνώσεων για τη σχιζοφρένεια και των στάσεων απέναντι στα άτομα με σχιζοφρένεια τόσο στο γενικό πληθυσμό, όσο και σε ειδικές πληθυσμιακές ομάδες (επαγγελματίες ψυχικής υγείας, φοιτητές, μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, οικογένειες και ασθενείς, κατοίκους περιοχών στις οποίες λειτουργούν ψυχιατρικές υπηρεσίες και υπηρεσίες αποκατάστασης για ψυχικά ασθενείς). Στο πλαίσιο αυτό έχουν οργανωθεί:

Πανελλαδική Έρευνα των Γνώσεων και των Στάσεων του κοινού απέναντι στα άτομα με ψυχική διαταραχή και ειδικά απέναντι στη σχιζοφρένεια. Η έρευνα αποκάλυψε ενδιαφέροντα στοιχεία για την ελληνική πραγματικότητα. Οι γνώσεις του κοινού φάνηκαν να είναι ελλιπείς και εμποτισμένες με μύθους και αρνητικά στερεότυπα, ενώ οι στάσεις

ήταν καταφανώς αρνητικές και κλιμακώνονταν ανάλογα με το βαθμό στον οποίο απαιτούνταν προσωπική επαφή και σχέση με τον ασθενή. Και εδώ ο ρόλος της τηλεόρασης, ως κύριας πηγής πληροφόρησης του πληθυσμού, αναδείχθηκε καταλυτικός στη διαμόρφωση αρνητικών απόψεων για τον ψυχικά ασθενή⁸.

Έρευνα των Γνώσεων και των Στάσεων του κοινού σε τρεις περιοχές της Αττικής με ειδικά χαρακτηριστικά ως προς την εγκατάσταση και λειτουργία στεγαστικών δομών -ξενώνες, οικοτροφεία κ.α.- για χρόνιους ψυχικά ασθενείς. Ένα από τα μεγαλύτερα εμπόδια στις προσπάθειες αποασυλοποίησης, στη δημιουργία αποκαταστασιακών δομών και κυρίως μονάδων στέγασης για ψυχικά ασθενείς στην κοινότητα είναι το κοινωνικό στίγμα που προβάλλει με τη μορφή της προκατάληψης, των διακρίσεων και της αρνητικής κοινωνικής αντίδρασης απέναντι στην αποδοχή και ενσωμάτωση των ψυχικά ασθενών στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Το φαινόμενο «μακριά απ' τη γειτονιά μου» (NIMBY- "Not in my backyard"), που αναφέρεται κυρίως για τα άτομα που πάσχουν από σχιζοφρένεια, είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται και στη χώρα μας. Δυστυχώς, ακόμη και στην Ελλάδα, αρκετά είναι τα μελανά παραδείγματα εντάσεων και αντιδράσεων από κατοίκους διαφόρων περιοχών όπου επρόκειτο να λειτουργήσουν αποκαταστασιακές ή άλλου τύπου δομές⁹.

Έρευνα Γνώσεων και Στάσεων απέναντι στα άτομα με ψυχική διαταραχή και ειδικά σχιζοφρένεια σε ειδικούς πληθυσμούς: μαθητές γυμνασίων, φοιτητές ιατρικής και ψυχολογίας, επαγγελματίες ψυχικής υγείας, οικογένειες και ασθενείς. Για να σχεδιαστεί μια αποτελεσματική εκστρατεία για την καταπολέμηση του στίγματος είναι σημαντικό, πέρα από το ευρύ κοινό, να διερευνηθούν οι στάσεις διαφόρων ομάδων πληθυσμού, προκειμένου να χαραχτούν ειδικές στρατηγικές παρέμβασης. Δεν είναι μόνο ο γενικός πληθυσμός που διακατέχεται από μια στερεότυπη εικόνα για όσους πάσχουν από μία σοβαρή ψυχική ασθένεια. Η έκταση του στίγματος φαίνεται να είναι μεγάλη, καθώς τα παιδιά, οι φοιτητές, οι επαγγελματίες ψυχικής υγείας, ακόμη και οι ασθενείς και οι οικογένειές τους έχουν συχνά αρνητικές απόψεις για την ψυχική ασθένεια¹⁰⁻¹³.

ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

Έρευνα Τύπου. Ο τρόπος που αναπαρίσταται η ψυχική ασθένεια είναι σημαντικό να διερευνηθεί και στα Ελληνικά Μέσα Επικοινωνίας. Για το λόγο αυτό συλλέγονται, μελετώνται, αναλύονται και αξιολογούνται δημοσιεύματα που αναφέρονται σε θέματα ψυχικής υγείας - ψυχικής ασθένειας από τον ελληνικό ημερήσιο και περιοδικό τύπο¹⁴⁻¹⁶.

Εκπαίδευση: Ο εκπαιδευτικός τομέας είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τον ερευνητικό, καθώς μέσα από τη διερεύνηση των γνώσεων και των στάσεων αναδύθηκε η επιτακτική ανάγκη στοχευμένης εκπαίδευσης, προσαρμοσμένης στις ανάγκες της εκάστοτε πληθυσμιακής ομάδας.

- Εκπαίδευση σε επαγγελματίες ψυχικής υγείας. Οι επαγγελματίες ψυχικής υγείας φαίνεται ότι εμφορούνται από κάποιο βαθμό σιγματισμού απέναντι στους ψυχικά ασθενείς. Υλοποιούνται εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονται σε επαγγελματίες ψυχικής υγείας και δίνουν έμφαση στην απόκτηση εξειδικευμένων γνώσεων γύρω από το στίγμα που συνοδεύει την ψυχική ασθένεια.

- Εκπαίδευση στις ψυχοεκπαιδευτικές παρεμβάσεις στην οικογένεια. Πρόκειται για ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που απευθύνεται σε επαγγελματίες ψυχικής υγείας που εργάζονται ή επιθυμούν να εργασθούν με οικογένειες, ένα μέλος των οποίων πάσχει από σχιζοφρένεια ή άλλη σοβαρή ψυχική διαταραχή.

- Ψυχοεκπαιδευτικές παρεμβάσεις σε ασθενείς και οικογένειες. Τα μέλη της οικογένειας είναι συνήθως οι πιο σημαντικοί άνθρωποι που φροντίζουν τα άτομα με ψυχική ασθένεια. Σε συνεργασία με τον Πανελλήνιο Σύλλογο Οικογενειών για την Ψυχική Υγεία (ΣΟΨΥ) διοργανώνονται ψυχοεκπαιδευτικές ομάδες που απευθύνονται στα άτομα με ψυχική διαταραχή και τις οικογένειές τους.

- Εκπαιδευτικό πρόγραμμα σε μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Με δεδομένο ότι τα στερεότυπα που συνοδεύουν τους ψυχικά ασθενείς εγγράφονται νωρίς στην παιδική ηλικία, είναι σημαντικό να καταρρίπτονται πριν ακόμη εδραιωθούν. Για το λόγο αυτό, έχουν υλοποιηθεί μέχρι σήμερα περισσότερες από 30 εκπαιδευτικές παρεμβάσεις πανελλαδικά σε μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η εφαρμογή αντίστοιχων, ειδικά προσαρμοσμένων παρεμβάσεων έχει ήδη ξεκινήσει πιλοτικά και σε μαθητές Δημοτικού.

- Εκπαίδευση σε άλλες ομάδες. Στα άμεσα σχέδια του προγράμματος συμπεριλαμβάνεται και η υλοποίηση εκπαιδευτικών παρεμβάσεων σε εργοδότες, εργαζόμενους σε χώρους στους οποίους πρόκειται να εργαστούν άτομα με ψυχική ασθένεια, εκπαιδευτικούς των ΜΜΕ καθώς και αστυνομικούς.

Επικοινωνία: Η έρευνα και η εκπαίδευση αποτελούν τη βάση του προγράμματος, αλλά η διάχυση της πληροφόρησης στο ευρύ κοινό είναι απαραίτητη το συστατικό μιας ολοκληρωμένης εκστρατείας. Ο σχεδιασμός της επικοινωνιακής εκστρατείας του Προγράμματος βασίστηκε τόσο στη διεθνή πρακτική όσο και στα αποτελέσματα της πανελλαδικής έρευνας που κατέδειξαν τις ιδιαίτερες ανάγκες του Ελληνικού πληθυσμού. Ο επικοινωνιακός τομέας περιλαμβάνει:

- Συνεργασία με τα ΜΜΕ (τηλεοπτικά σπορ, αρθρογραφία σε εφημερίδες και περιοδικά, ενημερωτικές εκπομπές στο ραδιόφωνο και την τηλεόραση, δελτία τύπου κ.α.).

- Επικοινωνιακό - Ενημερωτικό Υλικό (φυλλάδια, οδηγοί, ηλεκτρονικές εκδόσεις, βιβλία, κάρτες κ.α.).

- Οδηγός για δημοσιογράφους: Ο ρόλος των ΜΜΕ στη δημόσια αντιμετώπιση της ψυχικής ασθένειας, αλλά και ο βαθμός στον οποίο οι δημοσιογραφικές πρακτικές που υιοθετούνται αποδεικνύονται συχνά ακατάλληλες για την ειδική ευαισθησία που απαιτεί το θέμα, καταδεικνύουν την αναγκαιότητα ενός εγχειριδίου για το σωστό δημοσιογραφικό χειρισμό θεμάτων ψυχικής υγείας και ψυχικής ασθένειας. Ο Οδηγός αυτός αποσκοπεί στη σωστή και έγκυρη πληροφόρηση των επαγγελματιών των ΜΜΕ και την ευαισθητοποίησή τους, μέσα από την ανάδειξη πυλών του θέματος που ίσως δεν είναι εμφανείς και αυτονόητες στους μη ειδικούς. Παράλληλα, προτείνει κάποιους εναλλακτικούς τρόπους χρήσης της γλώσσας που να μην προσβάλλουν τα άτομα με ψυχική ασθένεια, αλλά να προωθούν μια αντικειμενική, σφαιρική παρουσίαση του φαινομένου, χωρίς να αναπαράγουν τις συνήθειες, στερεοτυπικές όψεις του¹⁷.

- Ειδικές εκδόσεις (βιβλίο με τίτλο «Κινηματογράφος και Ψυχική ασθένεια»¹⁸, βιβλία κόμικ, οδηγούς αυτοβοήθειας για άτομα με ψύχωση και διπολική διαταραχή των M. Hert, G. Magiels, J. Thys «Το τσιπάκι του μυαλού και τα μυστικά του»

ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

και «Όλα ή τίποτα», παραμύθι που μιλάει στα παιδιά για την ψυχική ασθένεια της G. Grass «Πιάσε το αστέρι που πέφτει»²⁰, ενημερωτικό οδηγό της Παγκόσμιας Ψυχιατρικής Εταιρείας «Ενημέρωση για τη Σχιζοφρένεια-Καταπολέμηση του Στίγματος και των Διακρίσεων»).

• Ιστοσελίδες (www.epipsy.gr, www.openthe-doors.com, www.depressionanxiety.gr).

- Γραμμή Επικοινωνίας
- Δίκτυο Εθελοντών
- Κυνηγοί Στίγματος (δίκτυο ευαισθητοποιημένων και κινητοποιημένων πολιτών που αντιδρούν στις στερεοτυπικές και στιγματιστικές αναπαραστάσεις της ψυχικής ασθένειας από τα ΜΜΕ)
- Πρόγραμμα Ευαισθητοποίησης Τοπικών Κοινωνιών (εκδηλώσεις ενημέρωσης για τις ψυχικές διαταραχές σε Δήμους).
- Πολιτιστικές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις

Είναι επιστημονικά τεκμηριωμένο ότι οι κοινωνικές στάσεις είναι δύσκολο να αλλάξουν, όπως εξίσου δύσκολο είναι να καταρριφθούν οι μύθοι και οι προκαταλήψεις που περιβάλλουν την ψυχική διαταραχή και κυρίως τη σχιζοφρένεια. Η επιβίωση, άλλωστε, αυτών των νοσητικών κατασκευών στο χρόνο, σε πείσμα της πολιτισμικής εξέλιξης, μαρτυρά την ανθεκτικότητά τους.

Η σωστή ενημέρωση αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την αλλαγή τους, αλλά δεν αρκεί. Η

ρήξη των προκαταλήψεων και των σχετικών στερεοτύπων, που συμβάλλουν στη διαμόρφωση των αρνητικών στάσεων απέναντι σε παρεκκλίνουσες ομάδες, είναι μια διαδικασία που απαιτεί συντονισμένες ενέργειες από πλευράς των υπεύθυνων φορέων, αλλά και που συντελείται σε κάποιο βάθος χρόνου, καθώς προϋποθέτει βαθιές αλλαγές στην κοινωνική προοπτική των πολιτών. Για να εξασφαλισθεί, λοιπόν, η επιτυχία του Προγράμματος κατά του Στίγματος των Ψυχικών Διαταραχών απαιτείται μακρόχρονη προσπάθεια, διάχυση της πληροφόρησης, συνεργασία της ψυχιατρικής και δημοσιογραφικής της κοινότητας και εμπλοκή πολλών διαφορετικών ανθρώπων και φορέων, από διάφορους τομείς της κοινωνίας, έτσι ώστε να επιτευχθεί μια ουσιαστική και σε βάθος μεταστροφή των στάσεων και των αντιλήψεων απέναντι σε ζητήματα όπως αυτό της ψυχικής ασθένειας.

Το «φάρμακο κατά του κοινωνικού στίγματος», πέρα από την ενημέρωση και την επιστημονική αλήθεια, είναι η καλλιέργεια του αισθήματος ευθύνης και του σεβασμού απέναντι στον εαυτό μας και απέναντι στο συνάνθρωπο. Είναι η απόφαση ότι μπορούμε να σεβόμαστε έμπρακτα τις ανθρωπιστικές αξίες και να υποστηρίξουμε με τη στάση και το ήθος μας τις αρχές, την ποιότητα και το επίπεδο του πολιτισμού μας. Η καταπολέμηση του στίγματος μέσα μας συνιστά βήμα προόδου, δείγμα πολιτισμού, πράξη ευθύνης.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. **Sartorius, N.** (1999). *One of the last obstacles to better mental health care: the stigma of mental illness*. In J. Guimón, W. Fischer, N. Sartorius (Eds.), *The image of madness* (pp. 96-104). Basel: Karger.
2. **Goffman, E.** (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. London: Penguin books.
3. **Scheff, T.J.** (1966). *Being mentally ill: A sociological theory*. Chicago, IL: Aldine.
4. **Warner, R.** (2005). *Το περιβάλλον της σχιζοφρένειας. Καινοτομίες στην πρακτική, την πολιτική και την επικοινωνία*. Αθήνα: Καστανιώτης
5. **Wahl, O.** (2003). *News media portrayal of mental illness*. *American Behavioral Scientist*, 46, 1594-1600.
6. **Economou, M., Kourea, A., Gramandani, C., Leontiadou, A., Louki, E., Stefanis, C.** (2005) *Mental disorder and mental health representations in Greek newspapers and magazines*. *World Psychiatry*; 4:45-49.
7. **Corrigan, P.W., Lundin, R.K.** (2001). *Don't Call Me Nuts: Coping With the Stigma of Mental Illness*. Illinois: Abana Press.
8. **Economou, M., Gramandani, C., Richardson, C., Stefanis, C.** (2005). *Public attitudes toward people with schizophrenia in Greece*. *World Psychiatry*, 4, 40-44.
9. **Economou, M., Stefanis, C.** (2001). *Attitudes towards people with schizophrenia according to the existence of residential settings in the community*. Presented at the 1st International Conference on Reducing Stigma and Discrimination because of Schizophrenia (WPA), Leipzig, Germany (Abstract book, p. 40).
10. **Οικονόμου, Μ., Γραμανδάνη, Χ., Λουκή, Ε. Σεργιάννη, Χ., Σταλίκας, Α.** (2006). *Εκπαιδευτική παρέμβαση σε μαθητές γυμνασίου για την καταπολέμηση του ψυχιατρικού στίγματος*. *Ψυχολογία*, 13, 44-58.
11. **Economou, M., Kakavoulis, N., Seriyanni C., Stalikas A.**

ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

- Stefanis C. (2006). Greek medical students' attitudes towards people with schizophrenia. Presented at the International Congress 2006 "Turkish Journal of Psychiatry", WPA, Istanbul, Turkey. (Abstract book, p. 348).*
12. *Economou, M., Gramandani, C., Mertika, A., Stalikas, A., Stefanis, C. (2006). Attitudes of psychology students towards people with schizophrenia. Presented at the 3rd International Congress "A decade of progress". Istanbul, Turkey. (Abstract book p.*
13. *Economou, M., Stalikas, A., Seryianni, C., Avdelidou, C. (2006). To what extent does psychiatric attachment change medical students' beliefs and attitudes towards people with schizophrenia? Presented at the IX World Congress of Psychosocial Rehabilitation, Athens, Greece, (Abstract book, p. 130).*
14. *Οικονόμου, Μ., Χαρίτση Μ., Δημητριάδου Ε. (2006). ΜΜΕ και ψυχική ασθένεια: Απεικονίσεις της σχιζοφρένειας στον ελληνικό Τύπο. Ψυχολογία, 13, 59-85.*
15. *Οικονόμου, Μ., Λουκή, Ε., Χαρίτση, Μ., Γραμανδάνη, Χ. (2007). Τα ΜΜΕ ως διαμορφωτές της κοινωνικής εικόνας της ψυχικής ασθένειας. Τετράδια Ψυχιατρικής, 98, 9-16.*
16. *Οικονόμου, Μ., Χαρίτση, Μ., Κολοστούμπης, Δ., Γιώτης, Α. (2007). Η περίπτωση της σχιζοφρένειας στα ΜΜΕ: Ψυχιατρικός όρος ή μεταφορά; Τετράδια Ψυχιατρικής, 98, 17-20.*
17. *Οδηγός για τους επαγγελματίες των ΜΜΕ: Ψυχική ασθένεια και ΜΜΕ (2007). Γενική Γραμματεία Επικοινωνίας - Γενική Γραμματεία Ενημέρωσης.*
18. *Κινηματογράφος και ψυχική ασθένεια - Βιβλίο πρακτικών του κινηματογραφικού αφιερώματος στην Ψυχική ασθένεια (2003). Αθήνα, Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής.*
19. *Hert, M., Magiels G., & Thys, E. (2005) «Το τσιπάκι του μυαλού και τα μυστικά του-οδηγός αυτοβοήθειας για άτομα με ψύχωση» ("The secret of the brain chip: a self-help for people experiencing psychosis"). Αθήνα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής.*
20. *Hert, M., Magiels G., & Thys, E. (2006) «Όλα ή τίποτα-οδηγός αυτοβοήθειας για άτομα με διπολική διαταραχή», ("Anything or nothing: a self-help for people with bipolar disorder"). Αθήνα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής.*
21. *Grass, G. (2006). «Πιάσε το αστέρι που πέφτει» ("Catch a falling star"). Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη*